

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.5>

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Добробог Л.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0002-7149-7697*

Добробог Л.М. Гендерна рівність як фактор розвитку правової системи.

У статті обґрунтовано гендерну рівність як системний фактор розвитку сучасної правової системи, що забезпечує її еволюцію від формальної декларації принципів до ефективного механізму матеріальної справедливості, інклюзивності та сталого розвитку. Гендерна рівність розглядається не як ізольований напрям політики чи сукупність спеціальних норм, а як наскрізний принцип, що впливає на формування, тлумачення й застосування права, а також на трансформацію інституцій публічної влади.

Доведено, що гендерна рівність пов'язана з доктриною людських прав і полягає в усуненні структурної асиметрії, яка історично обмежувала доступ до прав залежно від статі. Вона функціонує як критерій якості правопорядку, оскільки правова система, яка допускає системну дискримінацію, не відповідає вимогам правовладдя.

Досліджено ключові механізми впливу гендерної рівності на розвиток права: усунення дискримінаційних норм сприяє економічному зростанню та звуженню гендерного розриву в зайнятості й підприємстві; інтеграція гендерного підходу посилює верховенство права, зменшує корупцію та підвищує довіру до інституцій. В українському контексті акцентовано на ролі гендерно-правової експертизи законодавства, реформ у сімейному, трудовому та кримінальному праві, а також на гармонізації з європейськими стандартами в рамках Державної стратегії до 2030 року.

Особливу увагу приділено впливу повномасштабної війни, яка загострила гендерні диспропорції (зростання насильства, фемінізація бідності), але водночас прискорила прогрес у військовій сфері. Встановлено, що гендерна рівність сприяє інституційним реформам, підвищує чутливість судочинства до гендерних аспектів і є методологічною вимогою правотворчості та правозастосування.

Резюмовано, що гендерна рівність поєднує аксіологічний, інституційний і доктринальний виміри, виступаючи чинником модернізації права та переходу до ціннісно орієнтованого правового мислення. Її повна реалізація є необхідною умовою демократичної, справедливої та адаптивної правової держави в умовах євроінтеграції та поствоєнної відбудови.

Ключові слова: верховенство права, галузь права, гендерна рівність, євроінтеграція, права людини, правова система, рівність можливостей, судочинство.

Dobrobog L.M. Gender equality as a factor in the development of the legal system.

The article substantiates gender equality as a systemic factor in the development of the modern legal system, ensuring its evolution from a formal declaration of principles to an effective mechanism for substantive justice, inclusiveness, and sustainable development. Gender equality is considered not as an isolated policy area or a set of special rules, but as a cross-cutting principle that influences the formation, interpretation, and application of law, as well as the transformation of public institutions.

It has been proven that gender equality is linked to the doctrine of human rights and consists in eliminating the structural asymmetry that has historically limited access to rights based on gender. It functions as a criterion for the quality of law and order, since a legal system that allows systemic discrimination does not meet the requirements of the rule of law.

The key mechanisms of gender equality's impact on the development of law have been studied: the elimination of discriminatory norms contributes to economic growth and narrows the gender gap in employment and entrepreneurship; the integration of a gender approach strengthens the rule of law, reduces corruption, and increases trust in institutions. In the Ukrainian context, emphasis is placed on the role of gender and legal expertise in legislation, reforms in family, labor, and criminal law, as well as harmonization with European standards within the framework of the State Strategy until 2030.

Particular attention is paid to the impact of full-scale war, which has exacerbated gender disparities (increased violence, feminization of poverty), but at the same time has accelerated progress in the military sphere. It has been established that gender equality contributes to institutional reforms, increases the sensitivity of the judiciary to gender aspects, and is a methodological requirement for lawmaking and law enforcement.

It is summarized that gender equality combines axiological, institutional, and doctrinal dimensions, acting as a factor in the modernization of law and the transition to value-oriented legal thinking. Its full implementation is a necessary condition for a democratic, just, and adaptive law-based state in the context of European integration and post-war reconstruction.

Key words: rule of law, branch of law, gender equality, European integration, human rights, legal system, equal opportunities, jurisprudence.

Постановка проблеми. У сучасному світі гендерна рівність виступає не лише як фундаментальний принцип прав людини, але й як ключовий фактор стійкого розвитку суспільства, економіки та правової системи. Означена тематика набуває особливої актуальності в умовах глобальних трансформацій. За даними звіту UN Women «Гендерний огляд 2025», прогрес у досягненні гендерної рівності є реальним, але повільним: глобальний гендерний розрив закрито лише на 68,8%, з повною паритетністю, що очікується через 123 роки за поточними темпами, що підкреслює необхідність інтеграції гендерних аспектів у правові рамки для прискорення соціально-економічного розвитку, оскільки дискримінаційні норми стримують потенціал жінок, що становить втрату в 342 трильйони доларів США для глобальної економіки [1-2].

Як зазначається в аналізі Carnegie Endowment, спостерігається нова хвиля опору гендерній рівності та правам ЛГБТК+ у багатьох регіонах, зумовлена соціально-економічними змінами, демографічним спадом та стратегіями ультраконсервативних рухів [3], що робить дослідження ролі гендерної рівності в еволюції правових систем важливим для протидії таким тенденціям і забезпечення інклюзивного розвитку.

Прояви гендерної нерівності в сучасному суспільстві виявляються в низці соціальних феноменів, зокрема в домашньому насильстві, дискримінації на ринку праці та стереотипному сприйнятті осіб залежно від статі; зазначені явища є структурними наслідками глибоко вкорінених гендерних диспропорцій, що перешкоджають досягненню повної рівності між чоловіками та жінками.

В українському контексті термін «гендер», який позначає соціально сконструйовані ролі, норми та ідентичності, пов'язані зі статтю, досі часто викликає негативні емоційні реакції, такі як страх чи відторгнення, серед значної частини населення, що знаходить своє відображення в сексистських практиках у медіа та політичному дискурсі, традиційних моделях гендерного виховання дітей, коли дітям прищеплюються диференційовані очікування щодо поведінки та ролей, а також у системних упередженнях під час процесу рекрутингу та працевлаштування, попри законодавчі заборони на гендерну дискримінацію [4]. Такі прояви не лише відтворюють історично сформовані нерівності владних відносин між статями, але й гальмують соціальний прогрес, економічний розвиток та повноцінну реалізацію прав людини в суспільстві.

Удосконалення правового регулювання трудових відносин на основі гендерної рівності, як підкреслюється в наукових працях, сприяє зміцненню демократичних інститутів і підвищенню соціальної стабільності [5, с. 155-161]. Водночас, як зазначається в стратегії Європейського Союзу з гендерної рівності 2020–2025, яку Україна адаптує в рамках євроінтеграції, необхідне застосування гендерно чутливого підходу в інноваціях, освіті та цифровій безпеці [6]. Проблематика гендерної справедливості в сімейних правовідносинах та трудових відносинах залишається актуальною, оскільки міжнародні стандарти вимагають інституційних реформ для ефективної відбудови.

Мета дослідження – комплексне теоретичне обґрунтування гендерної рівності як системного фактору розвитку сучасної правової системи, з урахуванням глобальних тенденцій, європейських стандартів та специфіки українського правового поля в умовах євроінтеграції та воєнного стану

Стан опрацювання проблематики. Проблема гендерної рівності як фактору розвитку правової системи привертає значну увагу в сучасній правничій науці, як на глобальному, так і на національному рівнях. Дослідження цієї теми еволюціонували від теоретичних аналізів принципів рівності в праві до емпіричних вивчень впливу гендерних норм на економічне зростання, соціальну стабільність та інституційний розвиток правових систем [7-8].

У європейському та глобальному контексті науковці аналізують гендерну рівність як елемент верховенства права та демократичного розвитку. Дослідження доводять, що дотримання верховенства права є крос-куттинговим детермінантом гендерної нерівності, а реформи сприяють удосконаленню правових систем [9, с. 95-107].

В українській юридичній науці проблема гендерної рівності в правовій системі розробляється активно з початку 2000-х років, у контексті євроінтеграції та виконання міжнародних зобов'язань (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська платформа дій, Угода про асоціацію з Європейським Союзом).

У наукових розробках вітчизняних дослідників аналізуються імплементація гендерних принципів у трудовому, сімейному та конституційному праві. Окремі роботи присвячені гендерним аспек-

там у конкретних сферах: у Збройних Силах України [10-11], освіті та трудових відносинах. У контексті війни з 2022 року акцент зміщується на поглиблення нерівностей через міграцію, насильство та гуманітарні виклики, що вимагає адаптації правового регулювання.

Незважаючи на значний прогрес у нормативному забезпеченні та науковому дискурсі, стан опрацювання проблеми характеризується певними прогалинами: недостатньою увагою до імплементації норм на практиці, розривом між декларативними принципами та реальними механізмами, а також обмеженим емпіричним аналізом впливу гендерної рівності на еволюцію правової системи в умовах воєнного стану та євроінтеграції. Більшість досліджень фокусується на окремих аспектах (трудове право, насильство, політична участь), тоді як комплексний аналіз гендерної рівності як системного фактора розвитку правової системи залишається недостатньо розробленим, що зумовлює необхідність подальших міждисциплінарних досліджень, спрямованих на розробку рекомендацій для інституційних реформ та посилення гендерно-чутливого підходу в правотворенні.

Виклад основного матеріалу. Гендерна рівність у сучасній правовій системі постає не лише як ціннісна засада демократичної держави, а й як структуроутворюючий чинник її розвитку. У правовій доктрині вона дедалі частіше розглядається не ізольовано – як окремий напрям політики чи сукупність спеціальних норм, – а як наскрізний принцип, що впливає на формування, тлумачення та застосування права, а також на еволюцію інституцій публічної влади.

Насамперед гендерна рівність має бути осмислена у зв'язку з доктриною людських прав. Ідеться не про механічне розширення переліку суб'єктивних прав чи про встановлення додаткових юридичних гарантій для окремих соціальних груп, а про усунення структурної асиметрії у правовому регулюванні, яка історично зумовлювала нерівний доступ до реалізації людських прав залежно від статі. У цьому контексті гендерна рівність функціонує як критерій якості правової системи: правопорядок, що формально декларує рівність, але допускає системні практики дискримінації, не може вважатися таким, що відповідає вимогам правовладдя.

Важливим є те, що гендерна рівність не зводиться до ідеї однаковості правового статусу. Йдеться про рівність у гідності та рівність у можливостях реалізації прав, що передбачає врахування соціальних, економічних і культурних чинників, які впливають на фактичне становище осіб. Відтак правове регулювання, зорієнтоване на гендерну рівність, неминуче виходить за межі формального нормативізму й апелює до матеріального змісту права, зокрема до принципів пропорційності, недискримінації та справедливості.

Загалом, гендерна рівність є невід'ємним елементом сучасної правової системи, оскільки сприяє її еволюції від формальної декларації принципів до ефективного механізму забезпечення справедливості та сталого розвитку.

Теоретичний аналіз поняття гендерної рівності в праві базується на визнанні, що рівний правовий статус жінок і чоловіків дозволяє особам обох статей однаково брати участь у всіх сферах суспільного життя, як це визначено в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [12] від 2005 року. Відповідний принцип закріплений у Конституції України (статті 24, 51), де гарантується рівність прав незалежно від статі, а також у міжнародних стандартах, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Цілі сталого розвитку ООН.

Відзначимо, що гендерна рівність виступає каталізатором розвитку правової системи через кілька ключових механізмів. По-перше, усунення дискримінаційних норм сприяє економічному зростанню. Реформи, спрямовані на юридичну гендерну рівність, розширюють економічні можливості жінок, що призводить до кращих показників у зайнятості, підприємстві та власності. Країни з вищим рівнем юридичної рівності мають вужчий гендерний розрив в економічній участі. По-друге, інтеграція гендерного підходу посилює верховенство права, зменшуючи корупцію та підвищуючи довіру до інституцій. Дослідження показують, що сильніші закони про гендерну рівність корелюють з кращими результатами в освіті, здоров'ї та політичній діяльності.

У контексті правової системи гендерна рівність сприяє переходу від патріархальних моделей до інклюзивних, у яких закон не лише забороняє дискримінацію, але й забезпечує механізми імплементації. Наприклад, гендерно-правова експертиза законодавства, запроваджена в Україні, дозволяє виявляти та усунути дискримінаційні норми на етапі правотворення, що особливо важливо в умовах правового плюралізму. Реформи в сімейному, трудовому та кримінальному праві (захист від домашнього насильства, рівна оплата праці, протидія сексуальному харрасменту) трансформують правову систему, роблячи її більш адаптивною до сучасних викликів.

В українському контексті гендерна рівність як фактор розвитку правової системи набуває особливого значення через євроінтеграційні процеси та наслідки повномасштабної війни. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 року (з операційними планами на 2022–2024 та 2025–2027 роки) передбачає гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, включаючи Стратегію гендерної рівності Європейського Союзу [13].

Війна загострила гендерні диспропорції: зростання гендерно зумовленого насильства, фемінізація бідності серед внутрішньо перемішених осіб (де жінки становлять більшість), обмеження мобільності чоловіків через мобілізацію та закриті кордони. Водночас війна прискорила прогрес у військовій сфері: зняття бар'єрів для жінок у Збройних Силах, збільшення їхньої участі в обороні та освіті. Законодавчі ініціативи 2024-2025 років, такі як законопроекти про гендерну рівність у війську та захист від дискримінації, спрямовані на усунення цих прогалів.

Емпіричний аналіз свідчить, що гендерна рівність сприяє інституційним реформам: фемінізація юридичної професії (жінки становлять значну частку суддів і адвокатів) підвищує чутливість правової системи до гендерних аспектів. У поствоєнний період інтеграція гендерного підходу в відбудову (освіта, соціальний захист, економіка) стане ключем до демократичного розвитку. Водночас, прогалини в імплементації (розрив між де-юре та де-факто рівністю) вимагають посилення механізмів моніторингу, гендерної освіти та інституційної спроможності.

Узагальнюючи, відзначимо, що у публічно-правовій площині гендерна рівність істотно впливає на трансформацію інститутів державної влади. З одного боку, вона зумовлює перегляд підходів до формування органів влади, публічної служби та судової системи, акцентуючи увагу на рівному доступі до публічних посад і процесів ухвалення рішень. З іншого боку, гендерна чутливість стає методологічною вимогою для правотворчої та правозастосовної діяльності, оскільки ігнорування гендерного виміру призводить до нормативних рішень, що відтворюють соціальну нерівність у прихованій формі.

Особливе значення гендерна рівність набуває у сфері судочинства. Суд, як інституція, покликана не лише застосовувати норму, а й забезпечувати ефективний захист людських прав, має враховувати, що формально нейтральні правові конструкції можуть мати непропорційний вплив на осіб різної статі. У цьому аспекті гендерна рівність кореспондується з вимогою справедливого суду, оскільки без урахування реального соціального контексту неможливо досягти справедливого балансу між правами та публічними інтересами.

Таким чином, гендерна рівність не є периферійним елементом, а системним фактором еволюції правової системи, що забезпечує її легітимність, ефективність та адаптивність. Подальший розвиток вимагає комплексних реформ, спрямованих на повну імплементацію принципів рівності в усіх галузях права, з урахуванням воєнних викликів та європейських стандартів.

У системному вимірі гендерна рівність виступає чинником модернізації права. Вона стимулює оновлення юридичних понять, відмову від патерналістських ієрархій та переосмислення традиційних ролей, що були імпліцитно закладені в багатьох галузях права. Таким чином, гендерна рівність впливає не лише на зміст окремих норм, а й на логіку правового мислення, сприяючи переходу від формального підходу до ціннісно орієнтованого розуміння права.

Отже, гендерна рівність у правовій системі доцільно розглядати як інтегративний фактор її розвитку. Вона поєднує в собі аксіологічний, інституційний та доктринальний виміри, забезпечуючи узгодженість між ідеєю людської гідності, принципом правовладдя та практикою правового регулювання. Саме в цьому сенсі гендерна рівність виходить за межі спеціалізованої тематики й набуває значення загальнотеоретичної категорії, здатної впливати на подальшу еволюцію правової системи.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що гендерна рівність є системним фактором розвитку правової системи, забезпечуючи її перехід від формальної декларації принципів до матеріальної справедливості та інклюзивності. Гендерна рівність функціонує як каталізатор розвитку права через усунення дискримінації, розширення економічних можливостей, посилення верховенства права та модернізацію юридичного мислення. В українському контексті вона набуває особливої актуальності через євроінтеграційні процеси та наслідки війни, яка загострила гендерні диспропорції, але й прискорила прогрес у певних сферах, зокрема військовій. Подолання розриву між де-юре та де-факто рівністю вимагає посилення механізмів моніторингу, гендерної освіти та інституційної спроможності. Гендерна рівність поєднує аксіологічний, інституційний і доктринальний виміри, сприяючи трансформації інститутів влади та судочинства. Її повна реалізація є необхідною умовою побудови демократичної, справедливої та стійкої правової держави.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з міждисциплінарним аналізом впливу гендерної рівності на галузі права в поствоєнний період та оцінкою ефективності гендерно-чутливого підходу в процесі європейської інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gender snapshot 2025. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2025-09/progression-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2025-en.pdf>.
2. World Economic Forum. How stronger laws and institutions can help close the global gender gap and boost the economy. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/07/global-gender-gap-laws-institutions-world-bank-wef>.

3. Carnegie Endowment. The New Global Struggle Over Gender, Rights, and Family Values. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/06/the-new-global-struggle-over-gender-rights-and-family-values?lang=en>.
4. Гендерна рівність в Україні: досягнення та виклики. URL: <https://vysochanska-rada.dosvit.org.ua/static-pages/genderna-rivnist-v-ukraini-dosyagnennya-ta-viklyki>.
5. Серета О.Г., Бурнягіна Ю.М. Актуальні питання забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах: зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 91. Ч. 2. С. 155–161. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.20>.
6. ЮрФем. Шлях до рівності: Стратегія гендерної рівності Європейського Союзу 2020–2025 (ч. 1). URL: <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoї-rivnosti-2025-ch-1>.
7. Бурнягіна Ю.М. Міжнародно-правові стандарти гендерної рівності у трудових правовідносинах. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 11. С. 327–331. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/77>.
8. Кучко А.В. Правове регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за ознакою статі: дис. ... д-ра філософ. Харків, 2023. 210 с.
9. Barajas-Sandoval E., Botero-Pinzón H., Botero J.C., Pinzón-Rondón A.M., Ruiz-Sternberg A.M. Gender Inequality and the Rule of Law. *Hague Journal on the Rule Law*. 2023. №15. P. 95–107. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00175-9>.
10. Андрощук А.Р. Особливості реалізації принципу гендерної рівності в Збройних силах України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-08>.
11. Бондарчук Н.В., Кравчук І.І. Правове забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 82. Т. 2. С. 15–20. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.2>.
12. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 8 вересня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
13. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026